

tussen Duin & Dijk

Natuur in Noord-Holland. Jaargang 14 4 ● 2015

‘West-Frieslandla

Linda Koopman

● Foto's: Linda Koopman

● Hoogstamboomgaard in Westwoud.

Vanouds is de fruitteelt in de regio Drechterland een belangrijke bron van inkomsten. Restanten van de vroegere vormen van deze bedrijfstak zijn er nog steeds te vinden.

Landschap

Uit archeologisch onderzoek is gebleken, dat er al in de prehistorie sprake was van akkerbouw in West-Friesland. De eerste sporen van tuinbouw dateren uit de 15e eeuw, toen de steden opkwamen en de welvaart toenam. Dit had tot gevolg, dat akkerbouwproducten deels werden verdrongen door die uit de tuinbouw. In oude handvesten van Hoorn (12e/15e eeuw) worden

naast enkele groentesoorten ook al appels, peren en noten genoemd. Die werden in boomgaarden geteeld, die ten oosten van de stad op relatief hoge gronden lagen. In de vroege middeleeuwen was het grootste deel van Drechterland nog een drassig veengebied, waar men zich nauwelijks kon vestigen. Vanaf de tiende eeuw ging men het veen op veel plaatsen ontwateren door vaarten en dwars daarop staande sloten te graven. Uiteindelijk had dit bodemdaling tot gevolg zodat men dijkjes moest aanleggen om de landerijen droog te houden. Ook na de aanleg van de omringdijk (ca 1320) was de wateroverlast nog niet voorbij. De sluizen, die het overtollige water in de Zuiderzee moesten lozen, bleken de dijk te verzwakken. Om dit te voorkomen konden alleen enkele belangrijke wateren via sluizen afwateren op de

Zuiderzee. De meeste afwateringsloten werden dus afgesneden van de zee en hun water moest via dieper liggende sloten naar de sluizen worden geleid. Langs deze waterwegen en dijken ontstonden lintdorpen, die in Drechterland, het gebied ten zuiden van de veenrivier de Leek, parallel aan de gegraven sloten en riviertjes van west naar oost lopen, zoals op huidige kaarten goed is te zien: langs Gouw/Tocht, de Wijzend, de Koewijzend/Bangert, de Slimtocht, het Driebankanaal, dat de plaats van het Kerkewater heeft ingenomen, de Hemmerbuurt Kadijk en de Waterlozing. Zo liggen Oosterblokker, Binnenwijzend, Westerwijzend en Oosterwijzend op een rij langs de Wijzend en vormen Westwoud, Hoogkarspel, Lutjebroek, Grootebroek en Bovenkarspel eveneens een lint. Met behulp van meerdere

nds glorie'

restanten vroegere fruitteelt Drechterland

● Drechterland.

● Voormalig fruitteeltbedrijf in Oosterleek, nu 'Bos en Lommer' genaamd.

molengangen, waarvan de kolken en molenplaatsen nog steeds in het landschap zijn te herkennen, loosden de brede sloten ten zuiden van Enkhuizen op de Zuiderzee, het tegenwoordige Markermeer. Nadat de molens in de tweede helft van de 19e eeuw werden vervangen door diverse stoomgemalen, kreeg men de waterhuishouding van Drechterland beter in de hand en nam de groenten- en fruitteelt een grote vlucht. De vraag naar fruit nam in de snelgroeïende steden toe. De fruitteelt voor commerciële doeleinden werd daardoor mogelijk, terwijl men voordien alleen voor eigen en lokaal gebruik teelde. De boomgaarden, meestal rond boerderijen aangelegd, werden groter, met grotere oogsten en een toenemende fruithandel als gevolg. Dit vergde weer nieuwe vormen van vervoer, de bouw van veilingen en vereiste meer vakkennis dan tot dan toe het geval was.

Fruitteelt

De eerste fruittuinen werden langs de Bangert en de Koewijzend

aangelegd. In de loop van de tijd breidde de teelt zich uit naar Zwaag en Blokker in het westen, in het zuiden naar Schellinkhout, Wijdenes, Oosterleek en Venhuizen en in het noorden naar Westwoud, Nibbixwoud, Benningbroek en Wognum.

De boomgaard en tuin voor eigen gebruik werden vermoedelijk al eeuwen op dezelfde manier ingericht: half- of hoogstambomen met peren, appels, pruimen en kersen met een onderteelt van bessensoorten. Langs slootkanten plantte men vaak hazelnootbomen. Op een enkel oud exemplaar na, zoals langs de Koewijzend, zijn ze bijna verdwenen. Tijdens de ruilverkavelingen in de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw zijn veel boomgaarden geruimd. Bij oudere boerderijen in de genoemde lintdorpen zijn nog (resten van) deze half- en hoogstambomgaarden te zien.

De toenemende vraag naar vruchten leidde ook tot specialisatie. In de 19e eeuw legde men zich steeds meer toe op specifieke producten, een trend die zich in het begin van

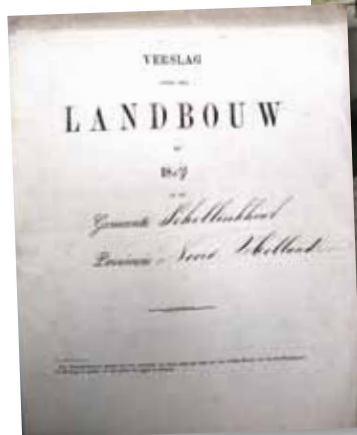
de 20ste eeuw doorzette. Deze ontwikkeling is goed te volgen in de gemeentelijke jaarverslagen van de land- en tuinbouw. Noteerde de burgemeester van Zwaag in 1851: 'de tuinbouw bestaat niet als voor eigen huiselijk gebruik', in 1884 blijkt 'de handel levendig' te zijn en in 1904 is een coöperatieve land- en tuinbouwvereniging opgericht. Vooral aan het begin van de twintigste eeuw werden vergunningen uitgegeven voor het bouwen van kassen, waarin druiven, pruimen en perziken werden geteeld. In de historische tuin aan de Koewijzend is zo'n kas gerestaureerd; hier en daar staat een verloren exemplaar achter een woning.

Ook in advertenties uit die tijd is deze specialisatie terug te vinden; boerderijen werden te koop aangeboden met een 'aalbezienuit' (1886), een 'bessenuit' (1907), etc. In 1921 spreekt men in een advertentie van een 'florissante' fruitweekerij (ca. 1300 vruchtdragende bomen en 2000 rode, zwarte en kruisbessenstruiken) 'niet ver

● *Scheepslift in Broekerhaven.*

● *Jaarverslag van de landbouw in Schellinkhout uit 1884.*

van een groote veiling' te Benningbroek. Een prachtig voorbeeld van zo'n oude kwekerij vinden we nog in 'Buitenplaats Bos en Lommer' in Oosterleek. Deze kwekerij is na het overlijden van de laatste tuinder in verval geraakt, maar wordt nu door de huidige eigenaren met zorg gerestaureerd. Vanaf de Zuidijk langs het Markermeer zijn de oorspronkelijke smalle percelen, waarop de oude fruitbomen zijn geplant, nog goed te zien. De tussliggende greppels werden ooit door bruggetjes met elkaar verbonden, iets wat men weer in oude staat wil herstellen. Hetzelfde geldt voor een spoorlijntje waarlangs de oogst naar de boerderij werd vervoerd.

De buitenplaats is te bezoeken (buitenplaatsbosenlommer.nl).

Dat niet elk bedrijf succesvol was blijkt uit een advertentie in de De Nieuwe Courant d.d. 7/1/1925:

'Wegens teleurstelling te koop ... een pracht Bedrijfje voor hen die vooruit willen' met fruittuin, bouw- en rietland met daarop staand café in Oosterleek. Hoewel de reden van de 'teleurstelling' in dit geval niet wordt vermeld, moeten we de oorzaak wel in de economische crisis zoeken.

Het was echter ook een tijd van

nen: 'Hoe langer men de bespuitingen uitvoerd, des te meer gaan de boomen ervan profiteeren.' Onderzoek in Duitsland en Engeland had aangetoond dat de bomen door deze behandeling tot drie maal zo veel vruchten opleverden.

Bijzondere aandacht had men voor de loodglansziekte; hiervoor werden schouwdagen ingesteld en verslagen laten zien hoe nauwkeurig men de fruitbomen nakeek en in de gaten hield of men de aangetaste bomen opruimde en verbrandde om verspreiding tegen te gaan.

problemen. De gegraven ontwateringssloten werden daarom vaak gebruikt voor het vervoeren van goederen en ook van fruit. In dorpskernen langs deze vaarten werden de markten gehouden. Enkhuizen, Broekerhaven en Hoorn konden zo bereikt worden. Van de fraai opgetaste schuiten zijn mooie foto's te bekijken in de beeldbank van het Westfries Archief.

Om het waterpeil op diepte te kunnen houden werden overtoom gebouwd om de schuiten over de dijken te trekken. Zo'n overtoom is te zien in Venhuizen, evenals een scheepslift in Broekerhaven, die de schuiten uit het laaggelegen polderwater naar een hoger peil bracht. Vooral na de aanleg van de spoorlijn Hoorn-Enkhuizen (opening in 1885), die evenwijdig aan de Wijzend loopt, nam de mogelijkheid toe fruit snel over grotere afstanden te vervoeren. De veilingen werden daarom vaak nabij de stations gehouden. Pas in het begin van de 20ste eeuw werden groenten en fruit naar centrale veilingen gebracht en vandaar per trein naar steden of voor export naar de havens vervoerd.

Dat deze nieuwe vorm van vervoer per trein door de gemeentebesturen niet meteen werd gezien als een vooruitgang lezen we in een ingezonden brief in de Enkhuizer Courant d.d. 22/2/1901 van een bewoner uit Schellinkhout, die pleit voor de aanleg van een

Tijdens de ruilverkavelingen in de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw zijn veel boomgaarden geruimd.

nieuwe inzichten omtrent het vak. De telers werden op zogenaamde 'fruitdagen' door specialisten van Woningen en de Nederlandsche Pomologische Vereeniging op de hoogte gesteld van vernieuwingen m.b.t. het bouwen van kassen, het verpakken van fruit en het bestrijden van ziekten. Voor eigen gebruik mag er wat aan de vruchten mankeren, maar voor de handel moeten ze perfect zijn. In 1929 was het onderwerp van de fruitdag dan ook: 'Hoe teel ik mooi, gaaf, gezond en marktwaardig fruit?' Men werd opgeroepen 'den ouden sleur' los te laten en over te gaan op het met carbolineum bespuiten van de vruchtbomen. Het resultaat zou optimaal zijn als men met de hele buurt in februari/maart zou begin-

De gemeenten werden ook regelmatig verzocht om in te grijpen bij overlast van 'schadelijke dieren'. In de jaren dertig van de 20ste eeuw werd de gemeente Blokker verzocht de woudduiven te bestrijden en voor het bestrijden van een spreuwenplaag in 1940 werd een speciale commissie aangesteld om het verdelen van jonge vogels en het structureel vernietigen van de nesten te organiseren.

Vervoer

Verbetering van het vervoer heeft veel bijgedragen aan de opbloei van de fruitteelt. Tot in de twintigste eeuw waren de onverharde wegen over land met name in de winter slecht begaanbaar en gaf het fruittransport met paard en wagen veel

spoorlijn langs Venhuizen, Wijdenes, en Schellinkhout. Hoezo 'geen algemeen belang' voor een spoorlijn? 'Heeft men wel eens nagedacht, voor hoeveel tienduizenden en tienduizenden van guldens uit de gemeenten Venhuizen, Hem, Wijdenes, Oterleek en Schellinkhout opgebracht worden van kaas, boter, vleesch, melk, eieren, fruit, vruchten e.a. landbouwproducten?...En zal men nu een klein gedeelte van deze streekbewoners paaien met een waterweg, die voor slechts enkelen is en dan nog geen halve dienst?'. In 1913 was ook de aanbevolen stoomtramlijn een feit. Toch hielden sommige tuinders vast aan de oude wijze van vervoer, getuige de advertentie in De Nieuwe Courant d.d. 28/1/1926 waarin een nieuwe landbouwerswoning met veestalling, schuur, en boomgaard te Oosterleek met erachter gelegen ooftuin ('waarin de beste soorten fruit'), wei- en bouwland te koop wordt aangeboden met als speciale vermelding: 'ca. 20 min. varens (door goed vaarwater) van de veilingvereniging 'De Zuider Kogge''. In 1978 fuseerden de zeven gewestelijke veilingen tot fruitveiling West Friesland Oost, na aankoop van de koelhuislocatie van The Greenery in 2005 Koelhuis WFO genaamd.

Huidige situatie

De fruitteelt in Drechterland breidt zich nog steeds uit, hoewel het aan-

tal bedrijven is teruggelopen. Achter de lintbebouwing van de dorpen strekken zich grote laagstamboomgaarden uit. In tegenstelling tot in oude boomgaarden, waar alles door elkaar werd geplant, is de nieuwe aanplant regelmatig, noord/zuid gericht in verband met de beste belichting en soort bij soort geplant voor een betere bestuiving. In het rapport 'Westfriesland in 2020: visie op agribusiness' van LTO Noord uit 2012 wordt de huidige stand van zaken beschreven. Tachtig procent van de fruitteelt in Noord-Holland vindt in Drechterland plaats, waarvan vooral de perenteelt van groot belang is. Het merendeel wordt naar het buitenland geëxporteerd, vooral naar Duitsland, Groot-Brittannië en België, nadat de sancties tegen Rusland van kracht werden. Een kleiner deel gaat naar o.a. de supermarkten, de verwerkende industrie en catering.

Als experimenten met het automatiseren van het plukken, spuiten en mechanisch snoeien positief uitvallen zal men de fruitkavels moeten vergroten om ze aan te passen aan het noodzakelijke materieel. Dit betekent uitbreiding van het aantal beteelde hectaren, wat tot kritische vragen van een lezer van Noord-Hollands Dagblad heeft geleid: 'Gaaf het open landschap niet verdwijnen?' (d.d. 22/12/2009) Ook het bestemmingsplan Drechterland Noord gaat uit van de 'conserve-

ring' van het landschap met door-kijkjes, die door de heggen om de boomgaarden zouden verdwijnen. Hierop reageerden de Nederlandse Fruittelers Organisatie en het LTO Noord: 'Wij hebben geen toekomst als we kleinschalig moeten blijven werken'. Naar verwachting zullen deze tegenstrijdige belangen tot een compromis leiden: in het noordelijk deel van de gemeente Drechterland (boven de N506) zullen de fruitbedrijven kunnen uitbreiden, terwijl in het zuidelijk deel meer aandacht wordt besteed aan de bestaande natuurwaarden en de recreatie.

Linda Koopman
lc.koopman@hetnet.nl

Bronnen

● WESTFRIES ARCHIEF:
Toegang 1156 inv.nr. 75, 710, 712/788, 1013, 1026
Toegang 0070 inv.nr. 76, 1257
Toegang 0216
Toegang 0689 inv.nr. 241, 269, 972, 2362
Toegang 1342 inv.nr. 1147, 1149
Toegang 1107 inv.nr. 1528, 1530, 1538, 1539
Historische kranten
KWAAD, F J P M., 2002. Het ontstaan van West-Friesland.
Rapport gemeente Drechterland Noord, 2011.
Rapport Economische ontwikkeling Drechterland, februari 2011.
Westfries Genootschap – Fruitteelt in West-Friesland.